

(PLECS)

D'HISTÒRIA LOCAL

133

Directors: Ramon Arnabat,
Josep Santesmases
Compaginació: Natàlia Báscones
Disseny: Canseixanta
Tria de novetats: Pineda Vaquer
ISSN 1130-5150

CONTINGUTS

EDITORIAL: Límits i fronteres	1
TEMES 1: Fronteres: breus...	2
TEMES 2: Un país de fronteres...	5
ENTREVISTA: Daniel Nordman	8
PATRIMONI: Els col·loquis d'Estudis...	11
RESSENYES	12
TRIA DE NOVETATS	14
NOTICIARI	16

LÍMITS I FRONTERES

En els treballs d'història local els límits territorials esdevenen sovint un element important de la recerca. A vegades implícitament, a vegades explícitament. Els límits que ens marquen el territori on hem basat la recerca els concretem en un municipi, en una comarca, en un territori històric. Ho fem amb tota naturalitat, entenent-los com uns espais predeterminats, delimitats, que ja tenim interioritzats. A vegades la creació i el moviment dels límits serà objecte de la recerca. Quin joc s'ha establert al seu entorn, com s'han justificat i defensat, quines forces de diversa índole han conduït a la concreció actual, com s'han esdevingut les relacions entre els veïns dels territoris delimitats fronterers? Els límits són una de les herències històriques més ben guardades, més intocables. Les modificacions gairebé sempre produeixen conflictes i disputes, o més ben dit, en són la conseqüència.

La frontera és la ratlla o el límit que separa dos territoris. Algunes definicions de la paraula esmenten fins i tot el concepte militar. Uns enfront dels altres. La frontera imposada com a espai de definició i de separació, malgrat que en els límits la permeabilitat hagi estat històricament molt gran; de fet gairebé sempre es dona una continuïtat territorial i poblacional. Al con-

tinent europeu les fronteres tenen molt a veure amb els resultats dels conflictes militars que s'han esdevingut entre els poders de diferents territoris. Els canvis fronterers que s'hi han donat ens remetent gairebé sempre a la guerra. Només cal recordar els episodis recents dels Balcans. La sacralització de les fronteres comporta reconèixer no només els resultats dels con-

fliktos sinó també elevar la violència a categoria resoluciva. Comporta –ho veiem diàriament– considerar que tots els habitants de l'interior d'una frontera han de ser identificables a partir d'un patró configurat, o que l'administració d'aquest territori imposi unes normes d'obligat compliment, algunes de les quals responen a l'homogeneïtzació de la identitat. En aquest número de *Plecs* el sociòleg Josep Espluga i l'historiador Oscar Jané reflexionen sobre els espais de frontera, l'encaix dels seus habitants, les diverses visions del concepte, la relació de Catalunya amb les fronteres, i els nous espais físics i concep-

tuals del mot. Ho complementa l'entrevista a Daniel Nordman, que ha prodigat la seva recerca a l'entorn de les fronteres i la cartografia històrica. El tema monogràfic es clou amb l'esment d'una experiència, els Col·loquis d'Estudis Transpirinencs, que pretén precisament crear un espai de comunicació i de reflexió en un territori fragmentat per les fronteres. ■

La frontera autonòmica entre Aragó i Catalunya des del castell d'Areny de Noguera a la Ribagorça. Fotografia: Josep Santesmases

temes-1)

JOSEP ESPLUGA TRENC. Sociòleg, Universitat Autònoma de Barcelona

FRONTERES: BREUS INSTRUCCIONS PER TRACTAR AMB LA GENT QUE HI VIU

El terme *frontera* és una paraula d'ús comú en la nostra vida quotidiana. La seva presència és tan intensa que seria difícil trobar algú que dubtés de la seva existència i, de fet, qualsevol persona en pot tenir una experiència directa només que es mogui una mica pel territori. Amb les fronteres és fàcil ensopegar-hi, acostumen a estar ben senyalitzades i algunes, fins i tot, tenen guardians que les vigilen i en seleccionen els transeünts. Però, malgrat aquesta presència ubíqua, la frontera és un concepte que no té una existència prèvia als individus: en un món on no hi visqués ningú no en trobaríem cap ni una, de frontera. És quan els individus s'han d'organitzar col·lectivament que apareixen les fronteres.

Les fronteres vistes des de dalt

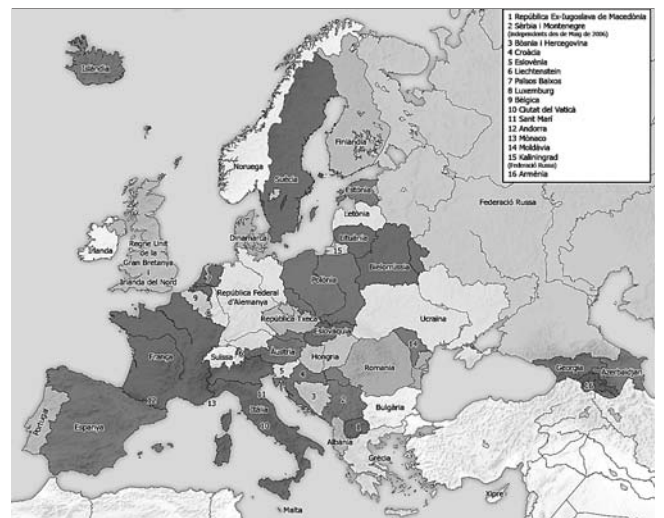
Si mirem un mapa polític del món el veurem farcit de ratlles que delimiten àrees de colors que representen estats, regions, comarques o municipis. Les fronteres que apareixen als mapes són el resultat de llargs processos històrics, gairebé sempre conflictius, de guerres, lluites i disputes entre els grups que ostenten el poder. Els mapes polítics actualment a la venda ens mostren, bàsicament, les fronteres dels estats, un invent resultat de les revolucions burgeses del segle XIX i caracteritzat per l'extensió de la llei emanada pels parlaments a tot un territori. Tota norma jurídica reclama un territori sobre el qual ser aplicada, i cal delimitar el punt espacial a partir del qual la norma deixa de ser aplicable. Els qui queden a fora ja són els «altres», i això té conseqüències a l'hora d'identificar-se, de veure's un mateix com a membre d'un grup humà.

Des d'un punt de vista ideal, els estats podrien adoptar la forma territorial que millor s'adaptés als seus habitants, i les fronteres es podrien dibuixar d'acord amb els interessos, fluxos comercials, relacions socials i identitats col·lectives de les persones que hi resideixen. Però, per poc que analitzem l'origen de qualsevol de les fronteres actuals, ens adonarem que això no deixa de ser una ingenuïtat utòpica i que no són els estats ni les seues divisions administratives les que s'adapten als ciutadans sinó que acostuma a ser a la inversa. La pràctica totalitat de fronteres existents es van traçar per mitjans que avui es considerarien il·legítims: invasions, annexions, colonitzacions, compra il·legal de territoris...

Des d'aquesta perspectiva, els mapes són un gran invent. Permeten situar-nos en un espai i en un temps determinats, veure'ns des de fora i fer-nos una idea de les dimensions del territori on vivim, i de fins on arriben els «nostres» (o els que les elits de torn ens volen fer veure que són els «nostres») i on comencen els «altres». Gràcies als mapes podem entendre millor quin és el nostre lloc en aquest món, si som a dalt o si som a baix. I si quan mirem el mapa veiem que aquells que considerem com nosaltres apareixen separats per diverses línies frontereres, podem començar a pensar que formem part d'algun grup que no mana gaire, que el nostre grup es troba subordinat davant els interessos d'altres. De fet, el món en va ple, de pobles que han quedat escindits per decisions polítiques sobre com marcar el territori, supeditats a l'hegemonia dels grups més poderosos.

Tot i l'heterogeneïtat interna que habitualment contenen, les fronteres s'utilitzen per instaurar un ordre que no és únicament de naturalesa espacial, sinó un ordre molt més complex, ja que les fronteres geopolítiques contribueixen a conformar també bona part les fronteres psicològiques dels seus habitants. Creences, prejudicis, estereotips, tòpics, imatges, variants lingüístiques, prosperen a redós de

Mapa polític d'Europa.

133

les fronteres. A banda i banda de qualsevol frontera sempre es troben centres de poder amb pretensions hegemòniques sobre el seu territori, uns grups o elits que procuren construir una identitat col·lectiva, un procés que no només requereix posar de relleu el que tenen en comú els del propi grup, sinó també el que els separa dels «altres». Per això els «altres» més pròxims s'acostumen a connotar amb característiques ben allunyades de les pròpies, antitètiques.

És sabut que la rivalitat entre municipis propers sol ser una constant (Tarragona/Reus, etc.), i que els estats fronterers sempre tenen un llarg llistat de greuges i comptes pendents que es tendeixen a justificar per la suposada naturalesa dispar de les respectives poblacions (el recent bicentenari de la Guerra del Francès, per exemple, ens ha proveït de nombrosos exemples al respecte). El tradicional antagonisme entre Catalunya i Aragó, per exemple, ja apareix reflectit el 1721 en les *Cartes Perses* del baró de Montesquieu, qui posa en llavis del protagonista la següent frase: «He sentit a dir que [en 1610], havent un rei d'Aragó convocat els estats d'Aragó i Catalunya, es dedicaren les primeres sessions a decidir en quina llengua s'havia d'escriure tot allò que es proveís. Va ser molt violenta la contesa, i mil vegades s'haurien separat si els estats no haguessin imaginat una sortida, que fou que la pregunta es posés en llengua catalana i la resposta en la d'Aragó». En definitiva, les fronteres basteixen un mecanisme que impulsa l'homogeneïtzació interna i l'antagonisme amb els veïns.

La frontera des de baix

Teòricament, la ratlla fronterera constitueix el lloc on acaben els «nostres» i comencen els «altres», però això a la pràctica rares vegades es compleix. Les fronteres no separen els territoris d'una manera absoluta, sinó que són permeables, més o menys poroses, travessades per fluxos de diferents intensitats i tipus (econòmics, comercials, culturals, socials, etc.), de vegades més formals (fins i tot es paguen taxes) i d'altres més informals o submergits (contraban, etc.). La vida al voltant de la frontera és intensa, es generen oportunitats laborals, comercials, demogràfiques (possibilitats de mescla amb gent de l'altre costat, emparellaments, matrimonis, etc.), s'importen innovacions (tècniques, noves idees, nous estils de vida). Tot això repercuteix en les formes de vida que es generen a recer de les fronteres, i els seus habitants ho pateixen per bé i per mal.

En primer lloc, les persones que habiten a la cruïlla entre dues realitats geopolítiques gaudeixen d'un excel·lent mira-

dor des del qual ataïllar els dos territoris limítrofs. Coneixen coses i tenen experiències que els habitants dels respectius «centres» rarament poden conèixer ni experimentar tan directament. En aquest sentit, la frontera propicia una mentalitat més oberta, per defecte i per necessitat, perquè no es pot ignorar allò que es coneix sobre els «altres». Mentre els poders «centrals» procuren promoure una imatge dels veïns com a rivals, competidors, enemics o bàrbars, pels habitants de la frontera els veïns formen part de la quotidianitat, estan integrats en la seva «normalitat» vital. En aquest sentit, és

Pescadors preparant-se per sortir a pescar al bàndol espanyol de la tanca fronterera de Ceuta, al barri de Benzú.

justament a la vora de la frontera on els tòpics es desmunten, els estereotips s'acullen amb més reserves i els grans discursos es reben amb un relatiu relativisme. Una característica que pot esdevenir força adaptativa per sobreviure en un món on els límits i les institucions clàssiques tendeixen a diluir-se en una modernitat líquida com la que anuncien Zigmunt Bauman, Ulrich Beck i altres teòrics socials. Viure a la frontera comporta un plus de complexitat i implica assumir un major grau d'incertesa, i això és el signe dels temps.

En segon lloc, les fronteres dibuixen també moltes franges invisibles. Sovint, als ribets i juntures hi ha zones amb característiques diverses que no acaben d'encaixar dins els estàndards uniformitzadors, pobles que han quedat fora de lloc, anomalies (a ulls dels homogeneïtzadors de torn). En aquest context, des del centre es tendeix a imaginar els habitants de la frontera com a gent desnaturalitzada, que parla amb cantarelles estranyes, que té costums més bàrbars o primitius, que no acaba d'encaixar en els esquemes d'un

1

2

5

8

11

12

14

16

temes-1)

ciudadà «com cal». Per això, s'utilitzen mecanismes de penalització social per garantir que tothom participa de les creences, normes socials, imatges o estereotips que les elits promouen, i amb aquesta finalitat se'ls ridiculitza i s'obstaculitza les seves oportunitats vitals. Ja des de l'escola se'ls indica que per prosperar socialment han d'oblidar-se de les seves formes de parlar, de viure o de pensar, i adoptar el cànon «oficial». A la majoria dels habitants de la frontera els costa d'empassar-se aquests esquemes. Tanmateix, sempre hi ha una minoria que se'ls empassa i, acomplexats pels seus dèficits al respecte, es converteixen en fervents promotors d'aquell cànon. Així, per exemple, Napoleó, Hitler, Stalin o Mao foren homes fronterers que s'empassaren el cànon promogut per les elits dels respectius centres. I actuaren en conseqüència. No obstant això, el que predomina a les fronteres és la gent que no encaixa, acostumada a viure amb un cert relativisme cultural, polític i social, motius pels quals són fàcilment catalogats com a sospitosos, com a potencials traïdors.

En tercer lloc, la gent que habita a la frontera ha après a desenvolupar estratègies per conviure en aquelles situacions ambigües, la qual cosa inclou saber dissimular, mentir o aparentar no saber de què els parlen qual algú els interpel·la.

Placa situada al pont que dona accés de la ciutat Juárez, Mèxic a el Paso, Texas, Estat Units

Saben que són percebuts com una anomalia, tant des d'un costat com des de l'altre. El cas de la Franja de Ponent és exemplar al respecte: una població d'unes 45.000 persones que tenen el català com a llengua materna i que habiten en territori aragonès, atrapats en un joc transfronterer que els força a amagar part de les seves característiques identitàries.

El clima catalanofòbic que es viu a Aragó i el d'exaltació del català (com a símbol del distanciament d'Espanya) que es viu a Catalunya els condiciona en les interaccions amb els veïns de banda i banda. Tant des d'Aragó com des de Catalunya els voldrien d'una altra manera, i això genera una incomoditat que cada habitant de la Franja gestiona com pot: hi ha qui opta per fer-se procatalà sense mitges tintes, hi ha qui opta per passar per ultraaragonès, i hi ha qui, com la majoria, dissimula i procura passar desapercbut (vegeu al respecte *Planeta Franja*, 2005). Davant d'un interlocutor forà, els habitants de la Franja sempre procuren tenir en compte que aquest potser no participarà del seu univers mental, que potser parlarà una altra llengua, i que potser considerarà normals coses que per ells no ho són tant. Viure a la frontera ensenya a valorar les diferències i a saber posar-se en el lloc dels altres abans d'actuar.

Finalment, cal remarcar un aspecte fonamental: la frontera és ubiqua. Multitud de línies invisibles travessen tots els racons de les nostres societats i ens divideixen a tots en grups i subgrups, uns amb més recursos, amb més poder o amb més prestigi que d'altres. A les fronteres territorials cal afegir-hi les fronteres socials delimitades per diversos eixos de desigualtats: ètniques, de gènere, de classe social... Qualsevol lector o lectora d'aquest text ara mateix és travessat per un feix de línies invisibles que el vinculen a uns grups i el separen d'altres, que el subordinen a uns grups o el situen per sobre d'altres. En el fons, les característiques que hem atribuït a les gents de la frontera es podrien extrapolar a gairebé tothom. Podeu rellegir el text i procurar veure com encaixen els arguments desgranats amb la vostra circumstància personal. Benvinguts a les fronteres. ■

OSCAR JANÉ CHECA. Universitat de Barcelona. Centre d'Estudis Ribagorçans

UN PAÍS DE FRONTERES D'AIGUA I DE SORRA

Són fronteres la cultura japonesa o la xinesa per un occidental? Són fronteres la tradició, la imatge o la transmissió cultural d'aquestes en aquelles societats vistes amb els nostres ulls? La frontera rau en tot allò que no entenem, o bé és un simple comportament basat en les característiques de *l'altre*...? Alejandro Piscitelli, director del portal educ.ar (una institució educativa d'Argentina) i professor de ciències de la comunicació, descrivia fa un parell d'anys el seu viatge per diversos països del món, i deia del Japó: «Quioscos atiborrados de revistas sin imágenes y con una pictografía impenetrable. Mapas escritos en japonés que volvían imposible cualquier desplazamiento, un subte que solo en el pilar central de la estación conservaba el nombre romanizado, y una absurda numeración que no respetaba la escala decimal sino la cronológica de construcción [...] La cultura japonesa de interfície está demasiado occidentalizada, la impenetrabilidad del lenguaje volvió la comunicación imposible, y aunque la existencia de tres alfabetos y de una tradición milenaria amenazaba con dejarnos del otro lado del espejo, tampoco ocurrió esa segunda vez».¹

Els «espais de frontera» són, doncs, múltiples i infinits. Són aquells que nosaltres volem que siguin, o fins i tot els que no sabem que ho són perquè acceptem les nostres limitacions –o les que ens volen fer veure dels altres–. Territorialment i políticament parlant, els espais de frontera són fàcilment identificables avui dia. Aeroports, canvis de via en els trens, el pas entre els controls de la policia fronterera, els mars, l'espai aeri, entre altres, són tot allò que identifiquem com a llocs indefinits però propis de la frontera. És el seu simple

Vista de la Ribagorça des de Monesma de Benavarri.

Fotografia: Oscar Jané

símbol o mostra de realitat. En l'època medieval, l'espai de frontera era el confi, els límits, aquells arbres o roques que indiquen l'espai propi o de l'altre. I és que la *frontera* no s'havia inventat encara com a tal. Els *limes* romans anaven evolucionant cap a quelcom més concret, a poc a poc. La diferència i la similitud seguien sent les marques pròpies d'inclusió o exclusió, els elements de l'espai de frontera. La similitud era ordenada pel *princep*, senyor o rei, bisbe o institució; la diferència era aquesta mateixa afirmació, deixant pas a més a criteris visuals, lingüístics i tants altres.

Es pot viure amb la sensació de ser sempre en un territori *protegit* per fronteres o bé *marcat* per aquestes. També es pot explotar i aplicar l'experiència de ser un *borderland*, més gran que petit, i atorgar als estudis una aplicació directa en la vida quotidiana social, política i cultural. En són un exemple el rememorament continu a través de l'estudi de la història local de Jérez de la Frontera o, sobretot, al petit municipi d'Alcalá la Real (Jaén), on s'organitzen anualment congressos diversos sobre el tema de la frontera, que provoquen un «turisme cultural» particular.

Catalunya = un borderland?

La majoria dels estudis sobre la frontera a Catalunya tenen a veure amb l'època medieval (amb l'Aragó, amb el món musulmà, amb Castella...). Podria semblar la mitificació per la via històrica d'uns arrelaments sociojurídics que fonamenten Catalunya. D'alguna manera, Catalunya és una nació moderna que argumenta la seva existència així com ho fan els estats contemporanis. L'altra sèrie de grans estudis sobre la frontera a Catalunya es projecta, en canvi, sobre el cas de la llengua i la lingüística; un dels pilars –contemporanis– de la identitat catalana.

Catalunya és un país de fronteres. Diem és, tot i que ho ha estat. Fronteres com a sinònim de pont, pont entre civilitzacions que s'instal·laren a Empúries o bé a Tàrraco, o bé que iniciaren els seus intercanvis comercials arreu de la Mediterrània. Fronteres com a marca de barrera etnoreligiosa: una cicatriu que és explícita en la toponímia, els castells o les torres, evidenciant el que anomenem les Catalunyes «vella» i «nova». Fronteres també entre unes valls que sempre van comunicar i establir els seus pactes per compartir pastures i transhumàncies. Fronteres, doncs, que no són més que un concepte metabòlic de la nostra contemporaneïtat, si s'entén aquesta com

temes-2)

Montlluís: monument als morts de la Primera Guerra Mundial.

Fotografia: Oscar Jané

una part integrant de milers d'anys d'història. Curiosament, en la societat actual conviuen els conceptes de frontera ètnica –per la immigració– juntament amb el de política –frontera física– i els de fronteres socials –control econòmic, informàtic, etc.–, de manera que s'atorga un pes específic a les fronteres híbrides. Tornem, el segle XXI, als espais de frontera.

Però Catalunya va conèixer la frontera com a confi-espai del seu territori, dels dominis dels seus *princeps*, des de l'edat mitjana i l'era de l'expansió mediterrània. També, el 1258, el tractat de Corbeil situava, marcava, indicava sobre paper els límits entre la Corona d'Aragó i el regne de França. Insinuava alhora la impossible via catalanooccitana que ja només rememoren algunes historiografies melancòliques. I serà un occità, un dels pilars del naixement de l'Estat modern de França, Pierre/Pèire de Marca, qui aprofiti millor que ningú la conjuntura política, literària, geogràfica i territorial per donar forma a les fronteres i convertir-les en una cosa pràctica: més enllà de la diferència, s'esgrimia l'afirmació de l'Estat-monarquia. La seva força es projectava per la potència de les seves fronteres i per la penetració d'aquestes en terres enemigues o contràries. De cop, calia controlar i dominar aquests espais de frontera, de dalt a baix i horitzontalment. Catalunya esdevingué a finals d'aquell segle XVII un veritable *border-*

land gràcies –o a causa de– la política francesa. Amb Castella, tot i la relació monàrquica, se seguí sent «estrangers» fins al segle XVIII: per la moneda, la llengua, els impostos, els passaports, la cultura, els costums...

De dos segles ençà –per tant des de fa un temps relativament curt en el conjunt de la història de les fronteres i els confins– el *borderland* català s'ha anat hibridant tot adaptant-se a les circumstàncies viscudes. Cosir el fossar d'una frontera no és fàcil, tal com encara avui dia demostren els antagonismes catalanocastellans/espanyols; crear-ne una, en canvi, pot ser més ràpid. Només cal agafar una televisió comuna, fer-la entrar per la porta de casa i compartir-la en família. La llengua de la majoria s'imposa. Si a això hi sumem l'educació única, l'Estat benefactor i ultraprotector, així com la creació de mites i unions contemporànies com són les guerres i els herois... llavors és fàcil crear diferències. L'estat fort és un instrument perquè la frontera sigui això. El cas de Catalunya del Nord parla tot sol. En canvi, l'estat feble o la manca de polítiques administratives pot provocar un allargament en el temps per a la creació de «frontera», és a dir, de *diferència*. A la Franja, doncs, el fossar sembla estar consolidant-se en els anys de política autònoma per totes bandes. Aquesta *frontera* és, però, l'antitesi de la unió cercada per un estat dèbil. Catalunya segueix sent un *borderland*; ara, però, policèntric.

Les fronteres d'aigua i de sorra

Les fronteres poden ser reals, tangibles, imaginàries, mòbils, «seques» i «humides», intel·lectuals, militars, de pagès, religioses, altives, de tercer rang... Les fronteres de terra i de mar poden aparentar ser les més fortes, les més arrelades. A la vegada, però, com hem evocat, tant el mar com la terra poden ser només aigua i sorra. El temps representat pel vent esmicola aquestes fronteres, les regenera o les reinventa. Les fronteres no són mai definitives. Només són allò que des de l'interior mateix de les societats i els individus volem que siguin o acceptem que produeixin en les relacions intercomunes.

La frontera ha estat refugi de bandolers, de lladres i de contrabandistes. Ha esdevingut durant anys el símbol del lloc on tot està permès, on hi ha tot tipus de possibilitats. A la vegada, representa la màxima de les contradiccions, ja que les restriccions de llibertat hi són alhora eminentes. La militarització de la frontera es fa palesa en els darrers 200 anys. Ja no es tracta de simples torres de vigilància enfront d'atacs exteriors, sinó que es construeixen fortaleses, aquarteraments i ciutats militars com ara Montlluís al Pirineu, Sant

133

Ferran a Figueres o la mateixa Ciutadella de Barcelona, arran de costa. Aquestes instal·lacions no representen la defensa d'una frontera de cara a l'enemic exterior, sinó respecte a l'interior. El control de la frontera, l'explicitació de la seva existència, rau en la dominació de la societat local, que hi viu, i els seus contactes, relacions i moviments. El comerç tradicional és ara contraban, els matrimonis mixtos són sospitosos i els mossens esdevenen caps de revolta... La(Les) frontera(es) de Catalunya són doncs estables perquè han estat controlades des de dins, militaritzades, sobreprotegides i mantingudes com a tals malgrat els acords internacionals europeus que havien de situar les fronteres novament en la memòria del passat. Malauradament, l'abandonament del control de les fronteres per part dels estats dits forts representaria també la pèrdua de la seva essència.

El segle XXI, la frontera és la que apareix a les notícies: els murs, les mars amb petites naus plenes d'immigrants que cerquen una desitjada vida millor o les tanques metàl·liques són a la retina de tots nosaltres. Però existeixen fronteres invisibles que van més enllà dels estats i les ètnies, de les religions o les pobreses; són aquelles que han arrelat des de l'interior, tot i les similituds, i són també les que s'atorguen vida en els *no man's land*. Aquests poden tenir múltiples formes. Una d'elles seria l'aprofitament de la deixadesa jurídica d'una o altra banda, si es considera que una frontera té dos costats, dos espais. Amb aquesta desídia es dona vida a un tercer espai. És aquell que, conegut pels interessos d'uns i altres, permet una mobilitat lliure i «paraadministrativa». Aquest ha estat el cas en els darrers vint anys en una de les fronteres que més s'està fossilitzant des d'un punt de vista polític i administratiu com és la frontera catalanoaragonesa. La Franja seria aquest espai de frontera on conviuen habitants d'una i altra banda, amb la mateixa llengua i cultura, però també amb *inputs* propis i característics de cada contrada. Si bé aquesta deixadesa jurídica ha permès el moviment de deixalleries, purins o altres elements d'una banda a l'altra segons la feblesa del moment de les respectives lleis autonòmiques, també és veritat que ha estat precisament un dels temes que més ha unit alguns pobles en la identitat i defensa de la seva terra en els darrers anys. L'administració, però, desvia la importància d'aquests temes cap a d'altres més espectaculars, com ara els anomenats «béns artístics de la Franja».²

1. www.filosofitis.com.ar/2007/03/09/cruzando-una-frontera-cuyos-limites-desconociamos, llegit el 2008.

2. Per comprendre la complexitat de la Franja, vegeu Carles Barrull, «Autocomplaença, crítica i oblit en la gestió del patrimoni a la conca

La política i la contemporaneïtat de les fronteres

Finalment, Catalunya és un país de fronteres? Catalunya és simplement allò que el conjunt de la societat, els seus individus, accepti ser. Les fronteres són fràgils perquè no són. Són frontera perquè en aquesta s'immisceixen binomis com «identitat i frontera» o «identitat i resiliència». Però, per aquesta segona lectura conceptual de la realitat, la frontera és simplement un element aprofitable, un joc sobre el qual la diferència pot ser reconduïda, esborrada o omesa. Perquè la diferència evocada verticalment, a voltes, no és més que similitud. La frontera deixa de ser un lloc on la identitat col·lectiva s'esplaia per convertir-se ella mateixa en quelcom més, i poder així parlar de la identitat pròpia de la frontera. Fronteres de la memòria i fronteres interiors es juxtaposen fins al punt de projectar el que realment són: (a)fronteres.

L'estany de Salses i la plana del Rosselló des del castell d'Òpol, al límit septentrional de Catalunya del Nord. Fotografia: Josep Santesmases

El present i el futur de la projecció *amb* les fronteres passa per la recerca, les universitats, les administracions, la diplomàcia, la política interior i exterior, però, essencialment, per aquest doblegament del control de la frontera per les mateixes poblacions, tal com succeeix en altres indrets d'Europa com ara Alsàcia, el Luxemburg entre el Gran Ducat i Bèlgica o bé altres zones alpines. La solució parteix novament de dins cap enfora, ara, però, amb el model concèntric mirant sempre Europa i no pas els estats, un vell model que s'aferra a problemàtiques exànimes. ■

de la Noguera Ribagorçana», *Ibix*, 4, 2006, p. 241-255, o bé el recull d'articles de Josep Espluga, *Com embolicar la Franja amb una fulla de pi*, Quaderns del Cingle, 2008.

1

2

5

8

11

12

14

16

entrevista)

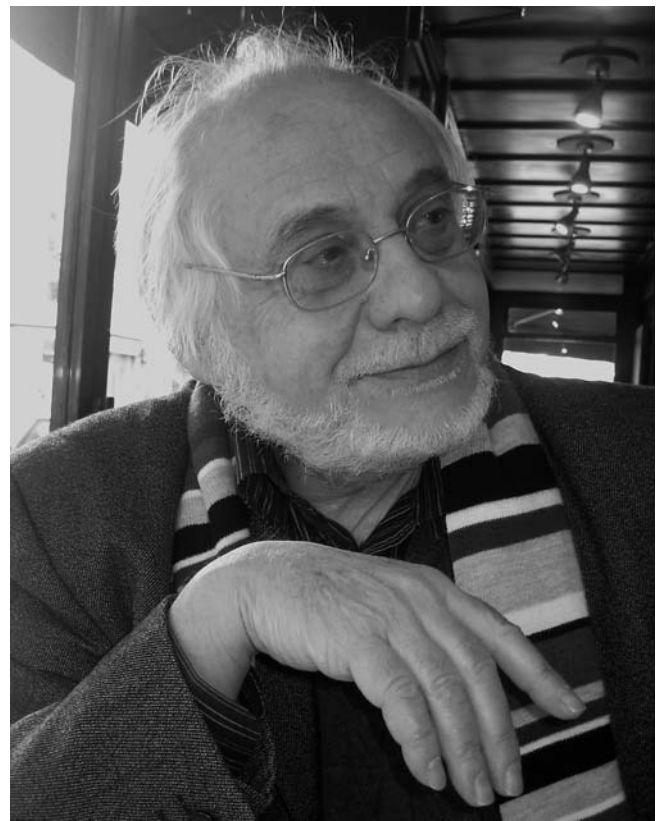
OSCAR JANÉ CHECA. Universitat de Barcelona. Centre d'Estudis Ribagorçans.

ENTREVISTA AMB DANIEL NORDMAN

Daniel Nordman és director de recerca emèrit al Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS), de París. Els seus temes de recerca han girat a l'entorn de les fronteres, els límits, els espais, el territori, la història dels viatges científics i la història de la cartografia a França, al Magrib i al Mediterrani. Entre la seva producció de recerca destaquen com obres importants vinculades al tema que ens ocupa en aquest número de *Plecs: Profils du Maghreb: frontières, figures et territoires (XVIIIe-XXe siècle)* (1996) i *Frontières de France: de l'espace au territoire XVe-XIXe siècle* (1998).

Creu que hi ha un lligam directe entre l'interès dels historiadors i d'altres especialistes en l'estudi de les fronteres i els esdeveniments contemporanis (creació de nous estats, conflictes fronterers, etc.)? El lligam existeix, ja sigui perquè ha estat reconegut pels mateixos autors o bé perquè els l'ha atorgat l'opinió general. En tot cas, el risc seria generalitzar. No crec que els historiadors que conec hagin estat empesos a treballar sobre qüestions de fronteres antigues per l'observació de fets contemporanis. Què hi ha en comú entre, d'una banda, els límits de dos principats, en el que anomenem, a França i en altres indrets, l'Antic Règim i, d'altra banda, l'espectacle dels conflictes contemporanis? La relació pot ser feble, a l'Europa occidental. No passa el mateix a Àfrica o Àsia –els seus historiadors serien millors jutges. Cal tenir en compte les disciplines. El dret porta a la reflexió sobre els conflictes contemporanis. La geografia s'ha interessat aviat per aquests temes: historiadors i geògrafs de l'època de Richelieu, de Mazzarino i de Lluís XIV establien una continuïtat entre la Gàl·lia descrita per Cèsar i la França del segle XVII (d'aquí ve la reivindicació del Rin com a frontera). La geografia s'ha desenvolupat també com a geografia política i com a geopolítica, especialment el segle XX. Existeix un segon punt, decisiu: és el rol, l'estatus de peritatge. L'elecció d'un tema d'estudi científic és una decisió personal, autònoma. No implica pas una vocació com a perit. I és que l'especialista és escollit pels altres. Ningú no pot autoproclamar-se expert.

Quines han estat les seves motivacions a l'hora d'abocar-se en l'estudi de les fronteres? No és un atzar que la seva pregunta sorgeixi en aquest moment. Com es pot veure en l'ensenyament i la recerca a França, dues disciplines han

estat contínuament associades, la història i la geografia. Aquest agermanament institucionalitzat no és ni molt menys un fet recent que dataria de les repúbliques. Ja té uns quants segles d'existència, potser uns quatre. Les qüestions de frontera són un exemple evident de la pertinència d'aquest lligam, perquè el temps organitza les relacions espacials i territorials.

Aquesta formació, que em va marcar quan era estudiant, em va portar a triar un tema com aquest, des d'una perspectiva universitària en un primer moment. Els meus mestres de llavors em van animar. Penso per exemple en Marcel Roncayolo, geògraf del punt de vista institucional, però fonamentalment historiador, tant si parlava en els seus cursos de la indústria química alemanya com de les estructures agràries a Europa. Vaig proposar aquesta reflexió a Pierre Vilar, l'autor, ben conegut, de l'admirable tesi sobre *Catalunya*

dins l'Espanya moderna. Pierre Vilar va consagrar pàgines remarcables a aquesta història geogràfica, a la intersecció de l'espai i del temps (en aquest sentit, s'inscriu en el corrent eixit de Fernand Braudel). Em va mostrar llavors que la qüestió de les fronteres havia estat objecte de treballs en altres disciplines –geògrafs, sociòlegs– però mancaven treballs d'historiadors que volguessin tractar aquest tema en la *longue durée*.

Una incitació, menys directa, menys evident, també hi va jugar a favor. Com a estudiants, tots llegíem Michel Foucault, fos quina fos la nostra matèria: història, filosofia, literatura, llengües antigues (a l'època hi havia menys sociòlegs al voltant meu, i cap antropòleg). He tingut la bona sorpresa de llegir no fa gaire, gràcies a la ploma d'un amic meu, Alain Le Boulluec, hel·lenista, especialista de Climent d'Alexandria i d'Orígenes, traçant de nou el seu itinerari intel·lectual, que havia escollit el seu tema de tesi sobre la noció d'heretgia per haver llegit Foucault (entre altres influències), mentre que, segons ell mateix escriu, els llibres d'aquest últim em van orientar al mateix temps cap a recerques sobre la noció de frontera. La memòria dels altres ajuda a vegades a posar en valor alguna cosa antiga. És cert, Foucault podia arribar a conduir cap a aquest tipus de plantejament sobre les fronteres invisibles.

Pensa que el fet d'estudiar les fronteres pot implicar-ne també l'afirmació? O bé es tracta d'un simple ofici d'observador en què les fronteres poden ser explicades, descontruïdes o justificades? L'estudi de les fronteres permet una constatació: l'universitari es recolza sobre fonts escrites, testimonis orals, observacions. Intervé a partir d'experiències del passat, d'instruments conceptuals, però seria lamentable que atorgués avals involuntaris. Es proposa reconèixer el que és, allò que s'ha pensat, acceptat, practicat, però sense donar una consistència suplementària a l'objecte estudiat amb relació a una veritat qualsevol o al suposat pes de l'autoritat.

Com veu vostè l'interès global de la historiografia europea en el marc d'una construcció comuna sense fronteres? Hi hauria molt a cercar i a escriure sobre la història d'Europa, que no és la juxtaposició de les històries nacionals. Fa poc vaig haver de redactar un text sobre les fronteres d'Europa el segle XVIII, més exactament sobre el lloc que ocupen els mapes respecte als dispositius polítics, filosòfics i jurídics. Només eren algunes pàgines: era una síntesi prematura, si no impossible actualment.

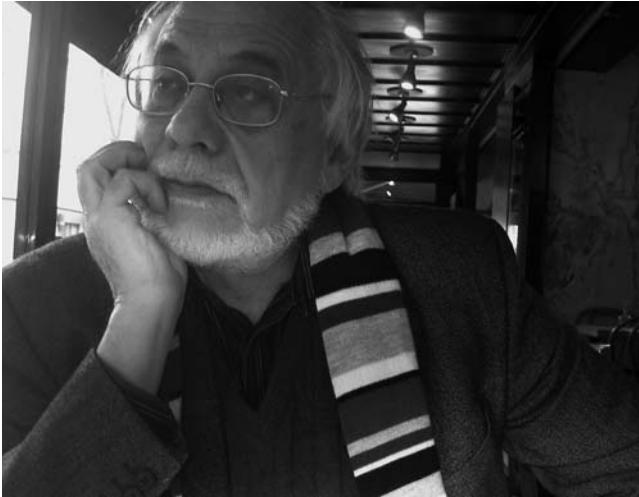
Sembla evident que el marc de la construcció i l'arrelament de les fronteres no és el mateix pertot arreu, però potser vostè ha pogut observar elements o trets característics similars en totes. Entre els Pirineus, l'Europa central i oriental o els Balcans, les diferències, des d'un punt de vista de la construcció i l'arrelament de les fronteres, poden ser importants. L'especificitat de cada cas em sembla essencial, i aquesta constatació posa de relleu tots els esforços de comparació raonada. La frontera, en un sentit local i estret –des del punt de vista espacial del mot–, a vegades sembla atenuar-se. A Europa occidental, aturen els camions, però els cotxes i els vianants passen fàcilment. Els llocs crítics són en altres indrets: als ports, als aeroports, a les zones d'espera. En canvi, subsisteixen arreu els signes i els símbols, que no tenen res propi amb la frontera, però que subratllen les fortes resistències de la identitat nacional, perceptibles en tota la massa del territori: els uniformes, la llengua de les pancartes, els segells, els preus (de la benzina, el tabac, etc.). L'euro s'ha erigit com un valor unificador, la qual cosa experimenten ara tots els viatgers. És cert també pels fluxos de capital. Però la resta es resisteix.

Una resposta seria, sense paradoxa, la següent: la marca identitària encara guanya, i els trets que són característics són sovint aquells de l'especificitat i de la diferència.

Creu que seria interessant promoure grups de recerca europeus comuns amb un tema de recerca com l'observació i l'estudi de les fronteres, tenint en compte que aquestes no són, per definició, mai definitives? La qüestió de les fronteres mereixeria la constitució de grups de recerca internacionals, pluridisciplinaris. Posarien en evidència la diversitat de situacions, com si algunes formessin part d'èpoques passades, quan d'altres reproduïen davant dels nostres ulls moments d'aquesta mateixa història del passat. La religió, a voltes la llengua, potser, pot situar-se al cor de les problemàtiques. No tenim encara la sensació que la desaparició de l'Imperi otomà té efectes actualment? O que a Irlanda, o a Bèlgica, la història fa poc que ha tornat a començar? Aquí o allà, el segle XIX és encara present. Mantinguem les distàncies, per això, de la idea fal·laciós que la història es repeteix exactament.

En els seus viatges pel món, ha pogut descobrir casos particulars que no difereixin gaire dels que coneixem de més a prop? En una desena d'anys, he tingut la possibilitat d'experimentar i conèixer diverses fronteres, i diversos tipus de fronteres. Avui dia, passar per una frontera és menys revela-

entrevista) (p

dor que fa temps. En cotxe, en vaixell, en tren, per exemple, els viatgers passen d'un estat a un altre. Encara tinc el record de les fronteres obstacles, a Berlín, a Jerusalem, altament simbòliques. Vaig passar també de la Xina popular a Hong-Kong. També en vaig tenir l'experiència, fa més de quaranta anys, en circumstàncies excepcionals lligades a un incident de viatge sense importància, en creuar amb tren la frontera entre Budapest i Viena. El record que en tinc –es feia menys fotos que ara, tot i que hagués estat impossible– és el d'un espai totalment descobert, silenciós, vigilat per miradors, inquietant, angoixant, separant estats, però sobretot sistemes. És un cas extrem, del qual avui dia podríem trobar equivalències –sense la cortina ideològica, però amb massacres– entre poblacions en guerra. Però, una vegada més, sóc més aviat sensible a la diferència.

Com es pot convèncer, si cal, els especialistes d'altres disciplines que el tema de la frontera els pertany tant com al geògraf o l'historiador? Per exemple, la història de l'art, l'arquitectura, la música... En la gènesi i el desenvolupament de les disciplines, la història, la geografia i el dret han suscitat treballs sobre les fronteres, els segles XIX i XX. El mot *frontera*, en francès, durant temps només ha designat objectes espacials o territorials. La idea mateixa de frontera cultural és més recent, si té com a objecte ruptures o relacions invisibles, abstractes, culturals en una paraula. A Europa occidental, la noció de límit lingüístic només penetra en l'arsenal de les argumentacions el segle XIX. Però aquestes fronteres, que no estan lligades a la fabricació de territoris d'estat i als poders, ofereixen possibilitats indefinides de treball i recerca. Es pot parlar d'un espai romànic,

d'una Europa barroca, etcètera. Aquestes fronteres, d'un altre tipus, en efecte existeixen. El seu estudi suscita una cartografia cultural, mental, desinteressada, a la qual el neguit de rendibilitat immediat és aliè, per sort.

És inevitable fer-li aquesta pregunta: com veu la frontera francoespanyola en el marc europeu? No creu que el cas de la Cerdanya, amb la reminiscència de Llúvia i tots els problemes que aquesta «línia» fronterera planteja entre els estats francès i espanyol, hauria de ser superat, tenint en compte a més l'existència d'altres casos en què la frontera d'estat no representa tantes «fronteres» administratives (seguretat social, hospitals, escoles... compartides), com el cas d'Alsàcia? L'estat actual de la frontera pirinenca és un llegat de la història, com és el cas de nombrosos estats minúsculs a Europa i, rara vegada, dels enclavaments, que encanten els historiadors, els juristes, els filatelistes i els usuaris. La tendència general a Europa és a fer desaparèixer molt progressivament les fronteres –més valdria dir, de fet, l'atenuació de les fronteres– entre les grans entitats històriques com Alemanya, França, Espanya o Itàlia. A l'altre extrem de l'escala geogràfica, alguns vestigis, com Llúvia, representen un bon exemple. L'evolució recent s'ha de fer al cim i a la base. Observem que les creacions de tipus internacional poden deixar intactes, sota diverses formes, els antics «privilegis» locals, regionals, que resisteixen, sense inconvenients importants, crec jo.

Al marge d'una observació global de casos diferents, de quina manera la història local pot ajudar a la comprensió de les fronteres o les no-fronteres? La història local és una clau per a una millor comprensió històrica. Massa sovint, la qüestió de les fronteres ha estat tractada des de dalt, pels governants, l'impost, les fonts de la justícia, a partir d'una concepció molt vertical de l'estat. Però les relacions són contínues, reversibles, entre el cim i la base, el centre i la perifèria. En les províncies llunyanes, les institucions locals poden emetre opinions, expressar queixes, reivindicar. Les forces socials, els actors, de dalt a baix de la piràmide sociopolítica, feien la frontera. Al capdamunt, homes d'estat, intendants, militars, diplomàtics, cartògrafs, la proposaven, la traçaven. No és possible dir que una frontera *ha estat traçada*: són els actors qui *la fan*. Però la frontera és també el resultat de relacions complexes entre poders i administrats. Aquests no eren mai completament passius: acceptaven, discutien, informaven, resistien. Un moment simbòlic i fort podia ser la consulta de testimonis locals. La història dels llocs de frontera ho revela. ■

atrimoni

133

MIQUEL SITJAR SERRA . President del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès (1988-2004)

ELS COL·LOQUIS D'ESTUDIS TRANSPIRINENCS

Els Col·loquis d'Estudis Transpirinencs (1998-2007), ara organitzats per l'Institut Ramon Muntaner, sorgeixen en el món dels estudiosos locals perquè en aquells moments, en general, triomfava el discurs de superar fronteres per anar a la construcció d'una identitat comuna europea i, en el nostre àmbit, vèiem la necessitat d'ampliar horitzons, coneixences i intercanvis, que sobre el paper havien de ser més fàcils amb la xarxa impulsada per les noves tecnologies que anava arribant a tot arreu. Ni els Pirineus ni el món dels estudiosos locals i comarcals no havien de ser una excepció d'aquesta nova dinàmica. Teníem, a més, a les terres de Girona, un model potent, molt ben estructurat i participatiu, a l'entorn del Patronat Francesc Eiximenis, que ja feia anys que aplegava els diversos centres d'estudis comarcals de la demarcació de Girona i que havia aconseguit, amb les seves trobades i assemblees anuals, trencar el clàssic aïllament de l'estudiós local i comarcal. Ens va semblar a tots, animats per l'experiència gironina, que, pel que feia al Pirineu, s'obria una oportunitat de modificar aquesta circumstància que a més venia agreujada tant per l'imperi de l'orografia com per la històrica separació política i administra-

tiva de les comarques pirinenques. Ens hi va ajudar l'entusiasme i la feina del ja traspasat Salvador Torrent i Massip, president de l'Institut d'Estudis Ceretans, on la «ratlla», que era com ell definia la frontera, esdevenia una realitat molt viscuda en aquesta comarca.

L'esforç de Torrent i Massip li havia permès fer contactes en el complex món dels *savants*, a les ciutats de Carcassona i Tolosa i els seus entorns. Fruit d'aquests contactes va ser la creació de la Unió de Centres d'Estudis Transpirinencs (1998), pensada com a federació de centres d'estudis seguint el model gironí del Patronat Francesc Eiximenis de la Diputació de Girona, però l'ambició del moment i l'entusiasme que no es podia refredar ens obligaren a anar més enllà de redactar uns estatuts de dret i àmbit europeu, i proposar ja algunes accions. Una en va ser la convocatòria d'uns Col·loquis d'Estudis Transpirinencs. Com a president del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès vaig oferir-me per organitzar la primera trobada, a Núria, en unes bones instal·lacions, amb tranquil·litat per treballar, en un lloc amb la càrrega simbòlica de ser un port de muntanya, en el sentit clàssic del mot de lloc de trobada entre muntanyes, i un santuari amb una tradició transpirinenca perllongada malgrat el tractat dels Pirineus i les seves conseqüències.

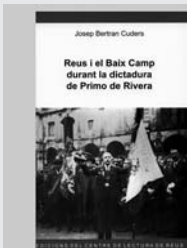
Han passat ja uns anys des d'aquella primera trobada a Núria. Els resultats són difícils de valorar. Tenim la satisfacció de la continuïtat dels Col·loquis, del treball publicat a *l'Ibix*, que demostren la vitalitat de la recerca transpirinenca, i de l'inici d'un treball en xarxa i col·laboració entre investigadors de tot el Pirineu que fa deu anys no es coneixien i que ara poden col·laborar. ■

Membres fundadors de la Unió de Centres d'Estudis Transpirinencs (UCET) a Tolosa de Llenguadoc, maig de 1997. Foto: José Luís Torres

1
2
5
8
11
12
14
16

ressenyés

Josep BERTRAN CUDERS

Reus i el Baix Camp durant la dictadura de Primo de Rivera

Reus: Edicions del Centre de Lectura, 2008. 222 p, 23 €

L'exhaustiva monografia sociològica de Bertran Cuders, que omple un buit en la historiografia comarcal, explica la intervenció del règim corporatiu –de tall mussolinià– entre 1923 i 1930 en els àmbits culturals, productius, econòmics, demogràfics i institucionals al conjunt del Baix Camp. Amb tot, l'ombra de la crisi estructural de la primera postguerra, culminada amb la crisi financera del crac del 29, persisteix en la gestió dels recursos i l'obra pública del pronunciament primoriverista.

De la recerca, cal destacar la relativització en l'intent de modernització de les infraestructures, l'alentiment del creixement, a causa de la sobreproducció, i l'augment de l'atur dins la hipotètica incorporació de la població activa potencial. La iniciativa regeneradora dins el teixit productiu, tenint en compte l'obra empresa per la Mancomunitat, planteja el debat sobre el caràcter de «mal menor» del primoriverisme en la vida civil del territori estudiat. La mitificació dels anys vint, com planteja l'autor, veié una eixida en el pronunciament militar. Ara, resta a la historiografia establir si aquesta resposta era l'única possible.

Precisament, els capítols que tracten sobre l'estructura política del militarisme espanyol –amb el consentiment necessari de les oligarquies econòmiques– i els objectius polítics del partit construït al seu entorn (la Unió Patriòtica) mostren la finalitat de la conjuntura d'excepcionalitat: anul·lar la xarxa nacionalitària de les organitzacions patriòtiques i «moralitzar» els costums populars. La persecució de l'ús públic de la llengua i la interdicció de qualsevol manifestació obrera eren la finalitat perseguida per la nova jerarquia orgànica, amb els delegats territorials Joaquín Bau Nolla i Ricardo Wineken al capdavant.

Aquesta investigació planteja l'existència d'una via autoritària que alterna un determinat canvi social (d'acord amb una estratègia de classe) amb una interpretació teològica –en clau patriòtica espanyola– de la realitat.

XAVIER FERRÉ. Historiador

Mirmanda

revista de cultura/
revue de culture, 3 (2008).
Pensar l'(a)frontera, 120p.,
12 €

Mirmanda, la ciutat mítica de goges (fades) i gegants fundada pels celtas al Rosselló i que Jacint Verdaguer recollí en el seu *Canigó*, dona nom a una revista de cultura que va veure la llum el 2006. És una revista de cultura on es pretén donar espai a la realitat cultural i social de la Catalunya del Nord, territori «afronterer» i sense límits concrets establerts. No es tracta d'una revista sorgida des del món universitari, tot i que alguns dels seus impulsors en formen part, sinó que és fruit de la perseverança d'un grup de persones d'àmbits diversos vinculades amb la Catalunya del Nord. La voluntat és que cercles universitaris, món associatiu i tot tipus de gent es puguin trobar, al mateix nivell, en un espai comú de difusió de la cultura i la recerca.

Després d'un primer número dedicat a la figura del filòsof rossellonès Joan Borrell i d'un segon a la del crític i promotor de l'art Pierre Restany, juntament amb textos sobre la llengua, la literatura i el món del llibre, apareix ara el tercer, titulat *Pensar l'(a)frontera*. Noms com Enric Pujol, Eulàlia Miralles, Oscar Jané, Jordi Riba o Albert Moncusí, entre altres, hi presenten estudis que tenen com a fil conductor l'anàlisi de les fronteres i de les categories que les defineixen: físiques / mentals, rígides/en moviment, administratives/col·lectives, limitades/obertes. A més del concepte mateix, els autors reflexionen també sobre *l'(a)frontera* catalana (orígens, història i evolució, situació actual i identitats) i s'ocupen d'altres temàtiques com ara la història de les fronteres i el paisatge, les fronteres al continent europeu o el reflex del concepte de frontera en la literatura catalana del Barroc.

Per acabar, cal apuntar també l'aposta de la revista per oferir una estètica innovadora i atractiva, jugant amb la combinació entre el negre i el blanc. Aquest format, per ell mateix, simbolitza ja el que pot arribar a aconseguir la voluntat i l'esforç d'un grup de persones que tiren endavant una iniciativa sorgida fora dels cercles culturals establerts.

NÚRIA DE LUCAS VAL. UAB

133

Martí CHECA i ARTASÚ
«El Patronato de las Viviendas del Congreso».
Habitatge i catòlics a la Barcelona del franquisme

Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglesias, 2008, 239 p.
 13 €.

El darrer Premi d'Investigació Martí Pous i Serra va ser concedit a aquest treball de l'historiador sagrerenc Martí Checa i Artasú, en el qual fa una detallada incursió en la història del Patronato de las Viviendas del Congreso, nascut arran del XXXV Congrés Eucarístic Internacional de 1952 i de la proposta del bisbe Modrego que l'Associació Catòlica de Dirigents n'assumís la gestió per a la construcció d'habitatges a la província de Barcelona. En la primera part Checa contextualitza la proposta immobiliària i després fa una anàlisi de les diverses promocions, fixant-se en el desenvolupament urbanístic del polígon construït a Barcelona, dissenyat per l'arquitecte José Soteras Mauri, i en el sistema de selecció sociològica dels inquilins dels habitatges, elaborat per Jaume Nualart Maymí. El Patronato de las Viviendas del Congreso va ser una de les grans operacions immobiliàries de la Barcelona franquista, que va edificar el mateix barri del Congrés, però també habitatges a Sant Andreu, Sant Martí, la Bordeta, Badalona, Terrassa, Rubí, Gavà, Viladecans... En total, 6.409 habitatges construïts durant gairebé 24 anys. Un exemple d'una manera de fer durant la dictadura que va representar un punt d'inflexió entre uns anys en què només hi havia obra privada i la política d'obra pública posterior. El règim del general Franco va trobar en la hipoteca un mecanisme de control de la societat molt efectiu, perquè convertia la gent humil en propietària, reflex per l'autor de la investigació del que està passant també actualment en la nostra societat.

Aquest treball de Martí Checa, que podeu aconseguir a la seu del CEII de Barcelona (c. Ignasi Iglésias, 33), referma una vegada més el valor de la microhistòria i la tasca dels centres d'estudis en la divulgació del nostre passat.

JORDI RABASSA MASSONS. Historiador

Joaquim NADAL I FARRERAS
Per a una història de Girona.
Guia bibliogràfica bàsica

Girona: CCG Edicions, 2008,
 192 p., 22 €

Els reculls bibliogràfics són molt útils però molt avorrits. Indispensables per als estudiosos, però poc atractius per al lector profà. Aquesta obra de Joaquim Nadal és l'excepció a la regla, perquè l'autor ha trobat la manera de superar els esquemes habituals d'aquest tipus de treballs. Presenta els llistats bibliogràfics sobre Girona en un volum de format anticonvencional –15x15cm– i amb una ordenació original dels temes en capítols il·lustrats doblement amb esplèndids dibuixos de Marc Vicens i amb citacions literàries destacades.

Nadal havia escrit, fa quasi trenta anys, que caldria esperar molt per poder revisar a fons el panorama de la història de Girona a causa dels buits i forats que presentava la historiografia de la ciutat. No es podia ni imaginar l'allau de publicacions que apareixerien d'aleshores ençà i el canvi de circumstàncies acadèmiques i polítiques que convertirien en factible allò que li semblava "altament improbable". Ara, diu, "tenim ja un context que ens permet abordar la nostra història sense límits de cap mena". I és per això que ha confegit aquesta guia, integrada per llibres dels segles XIX, XX i XXI, "com si fos l'índex, la pauta, d'una futura història" de la ciutat; un repte, doncs, per a les noves generacions d'investigadors i de cronistes gironins.

La història que proposa Joaquim Nadal, a partir dels materials aportats, hauria de ser resseguida a través de tots els gèneres possibles: els assaigs, les biografies, les memòries, les novel·les, els poemes, els epistolaris, els documents, els mapes, els gravats, els dibuixos, els còmics, les fotografies, els cromos... L'índex d'autors citats en un volum tan petit reuneix més de tres-cents noms; ells són els responsables d'aquest tresor bibliogràfic que Nadal ha compilat i ordenat amb el rigor d'un professional i la il·lusió d'un gironí apassionat.

NARCÍS-JORDI ARAGÓ. Escriptor

**A. ALONSO ;
J. CAMPMANY ;
J. CASASOLA ;
J.A. MORALES**
**La vaga de la
Roca (1976-1977),
una generació
després**

Gavà: Centre d'Estudis de
Gavà, 2008, 100 p. 15 €.

En aquest catàleg de l'exposició homònima es recorden les vagues que van dur a terme els treballadors de la fàbrica Roca de Gavà durant els primers anys de la Transició. Després d'una petita introducció sobre la creació i el desenvolupament de l'empresa, s'analitzen les dues vagues organitzades pels obrers els anys 1976 i 1977, amb l'objectiu de millorar les condicions salarials i de treball. Van esdevenir unes de les vagues més importants de l'àrea metropolitana de Barcelona en aquella època, tant per la durada com pels actes repressius contra els vaguistes.

R. REIXACH I PUIG
**Els orígens de la
tradició política
liberal catòlica a
Catalunya.**
Mataró, s. XVIII i XIX

Mataró: Caixa Laietana,
2008. 965 p., 25 €.

Començant per les posicions enfrontades dels mataronins respecte a la Guerra de Successió i seguint amb les conseqüències de la Guerra Gran i la Guerra del Francès en el règim polític local setcentista, l'autor ens mostra com, durant la primera meitat del segle XIX, es va desenvolupar l'ambient propici per al sorgiment d'una cultura política liberal catòlica urbana a la capital del Maresme. Aquesta nova tradició política va acabar de florir durant la segona meitat de la centúria i va propiciar l'aparició d'un catalanisme confessional i popular mataroní, allunyat de qualsevol radicalitat.

David PAVÓN
**Gran obra hi-
dràulica i territori
a les conques de
la Muga i del
Fluvià (1859-1980)**

Figueras: Inst. d'Estudis
Empordanesos, 2008.
475 p., 35 €.

En aquesta monografia es descriuen les obres hidràuliques a les conques dels rius Muga i Fluvià des de mitjan segle XIX fins als anys vuitanta del segle passat, tant les realitzades com les que van ser projectades però no es van acabar de materialitzar. A més, també s'hi analitza l'impacte sobre el territori d'aquestes obres, destinades majoritàriament al regadiu (com l'embassament de Boadella) però també a la creació d'energia hidràulica, i s'emmarquen en els diferents contextos socioeconòmics en què es van dur a terme, com ara els *planes de desenvolupament econòmic i social* franquistes.

**Jordi OLIVA I
LLORENS**
Línia L-2.
**Itinerari pels espais
de la Guerra Civil a
la Segarra**

Lleida: Pagès editors,
2008. 174 p., 12 €.

Aquesta publicació, en edició quadrilingüe (català, castellà, anglès i francès), recull una sèrie d'itineraris per conèixer el pas per la comarca de la Segarra de la línia de fortificació L-2, construïda durant la Guerra Civil amb l'objectiu de defensar Catalunya de l'avanç de les tropes franquistes. Aquesta guia emmarca en escenaris actuals diferents fets esdevinguts durant la Guerra Civil i la primera postguerra, estructurant-los en tres àmbits temàtics: l'acció dels incontrolats durant l'any 1936; la vida quotidiana a la rereguarda del front i la repressió franquista a la Segarra.

**J. BOHIGAS
F.X. MORALES GARCIA**
**La Guerra del
Francès a la Selva.**
**L'impacte de l'ocu-
pació napoleònica al
món rural**

Santa Coloma de Farners:
Centre d'Estudis Selvatans,
2008. 101 p., 21 €.

Coincidint amb el bicentenari de la Guerra del Francès, en aquesta monografia es mostren les incidències d'aquesta contesa a la Selva: les primeres revoltes de la població contra l'exèrcit napoleònic; els setges de Girona i d'Hostalric; la dominació francesa de la comarca entre 1809 i 1814, que comportà la implantació del règim civil napoleònic i també la pèrdua de patrimoni eclesiàstic, moble i immoble, i, finalment, les conseqüències d'aquest conflicte sobre la població selvatana: desplaçaments de refugiats selvatans a altres poblacions, epidèmies (generalment de tifus) i morts, entre altres.

133

1
2
5
8
11
12
14
16

Joan Carles ALAYÓ
D'Olius a Solsona:
el camí de la llum.
Història de la implan-
tació i el desen-
volumament de
l'electricitat a la ciutat
Lleida: Pagès Editors, 2008.
165 p., 14 €

El 1896 va ser l'any que va arribar l'electricitat a Solsona de la mà de la família Reig. A partir d'aquest moment, l'autor explica la introducció de l'electricitat a la capital del Solsonès, per després analitzar-ne l'evolució fins a l'actualitat. Així doncs, en aquesta monografia es mostren diferents moments de la història de la xarxa elèctrica solsonenca, com ara les dues centrals elèctriques que hi subministraven electricitat als anys vint, la renovació de la xarxa elèctrica durant la Segona República i la seva expansió per la comarca del Solsonès a partir dels anys cinquanta.

La Casa Santonja //
Palau dels Marau
en la seua època i
el seu temps.
Ontinyent: Institut d'Estudis
de la Vall d'Albaida; L'Olleria:
Reg. de Cultura de l'Ajuntament
de l'Olleria, 2008.
134 p., 20 €

A la població valenciana de l'Olleria es troba la Casa Santonja / Palau dels Marau, que allotja una sèrie de frescos del segle XIX que representen diferents elements simbòlics i esotèrics i que, segons l'historiador local Josep-Vicent Vidal, podrien estar relacionats amb la maçoneria. Aquest volum recull les aportacions de diferents estudiosos que, durant una jornada celebrada el 2006, van exposar diferents qüestions sobre la mateixa Casa Santonja / Palau dels Marau, els frescos, la relació amb la maçoneria i el context sociopolític del País Valencià durant la primera meitat del segle XIX, entre altres.

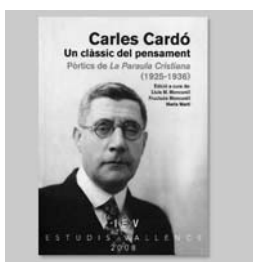
Jaume AYATS ABEJÀ
Cantar a la fàbrica,
cantar al coro.
Els cors obrers a la
conca del Ter Mitjà
Manlleu: Museu Industrial
del Ter; Vic: Eumo Editorial,
2008. 220 p., 25 €

Els cors obrers es van convertir en els principals exemples d'associacionisme obrer a les indústries tèxtils de la conca del Ter mitjà. El que va començar amb cants de taverna i caramelles, amb la industrialització de mitjan segle XIX es va convertir en societats corals primer i, posteriorment, en orfeons. Les factories de Manlleu, Vic, Torelló, Sant Hipòlit de Voltregà i altres poblacions del Ter mitjà acolliren un important nombre d'aquests cors obrers, que es mantingueren, en forma de societats corals i cors parroquials, durant el franquisme, fins a les crisis tèxtils de 1960 i 1970.

Antoni PLANAS I
SERRA
Antoni Dot i
Arxer.
1908-1972
Olot: Patronat d'Estudis
Històrics d'Olot i
Comarca; Barcelona:
Fundació Josep Irla, 2008.
155 p. Edició no venal

L'olotí Antoni Dot i Arxer es convertí, amb 24 anys, en el diputat més jove del Parlament de Catalunya escollit el 1932. Empresonat pels Fets d'Octubre, durant la Guerra Civil fou president del Consell Superior de la Cooperació i director general d'Assistència Social. Exiliat a Mèxic des de l'any 1942, després d'una curta estada a França, es convertí en un dels impulsors de l'Orfeó Català de Mèxic i arribà a presidir l'Institut Català de Cultura. Des d'aquell país, Dot i Arxer continuà també la seva implicació política com a membre d'Esquerra Republicana de Catalunya a l'exili.

L.M. MONCUNILL, F.
MONCUNILL i M.
MARTÍ (ed.)
Carles Cardó,
un clàssic del pensa-
ment: Pòrtics de La
Paraula Cristiana
(1935-1936)
Valls: Institut d'Estudis
Vallencs, 2008. 460 p., 13 €

En commemoració del cinquantenari de la mort del doctor Carles Cardó, l'IEV ha recollit i editat tots els textos que aquest sacerdot, filòsof i humanista vallenc va publicar a la revista *La Paraula Cristiana* entre 1935 i 1936. Així doncs, després d'una presentació introductòria a càrrec dels editors del volum, podem trobar més d'un centenar d'aquests textos, que, tot i centrarse en l'àmbit religiós, també recullen pensaments filosòfics, polítics i culturals, els quals no només ens ajuden a emmarcar el pensament d'aquest humanista en la seva època, sinó que encara avui es poden considerar plenament vigents.

133

Consell de redacció: Victòria Almuni, Joan Busqueta, Josep Casanovas, Narcís Figueras, Antoni Gavallda, Oriol Granados, Oscar Jané, M. Carme Jiménez, Marina Miquel, Conxita Mir, Vicent Olmos, Lourdes Plans, Joan Peytaví, Joaquim M. Puigvert, Mercè Renom, Pedro Rujula, Enric Saguer, Sebastià Serra, Carles Santacana, Gemma Tribó, Carles Vicente, Francesc Viso.

1 Agenda

- Exposició itinerant: Els bombardeigs franquistes al Penedès CALAFELL, DEL 3 AL 13 D'ABRIL. VILAFRANCA DEL PENEDÈS, DEL 14 AL 30 D'ABRIL. SANT SADURNÍ D'ANOIA, DEL 4 AL 17 DE MAIG. INSTITUT ESTUDIS PENEDENCS
- Jornada Els Jocs en la Història 2009. Espais de jocs: patrimoni, turisme i festa TARRAGONA, 17 I 18 D'ABRIL. DEPARTAMENT DE CULTURA I MITJANS DE COMUNICACIÓ DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA, DIPUTACIÓ DE TARRAGONA I INSTITUT RAMON MUNTANER.
- Presentació del núm. 100 de la revista *L'Erol* BERGA, 23 D'ABRIL. ÀMBIT DE RECERQUES DEL BERGUEDÀ.
- Jornada. Els contractes matrimonials, una font per a la història social GIRONA, 24 D'ABRIL. ASSOCIACIÓ D'HISTÒRIA RURAL DE LES COMARQUES GIRONINES.
- VI Trobada d'Entitats de l'Antiga Diòcesi de Tortosa BELLMUNT DEL PRIORAT, 25 D'ABRIL. MUSEU DE LES MINES DE BELLMUNT, MUSEU COMARCAL DEL MONTSIÀ, UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI I INSTITUT RAMON MUNTANER.

- XXXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica LES BORGES BLANQUES, 25 I 26 D'ABRIL. SOCIETAT D'ONOMÀSTICA I CENTRE D'ESTUDIS DE LES GARRIGUES.
- Vesteix-te d'iber. Taller d'indumentària i joc de disfresses per a infants SANT CUGAT DEL VALLÈS, 26 D'ABRIL. COL·LECTIU DE RECERQUES ARQUEOLÒGIQUES DE SANT CUGAT (CRAC).
- X Simposi de l'Arxiu de Tradicions de l'Alguer Eduard Toda i els documents dels arxius algueresos (1887-1893): una reintegració simbòlica L'ALGUER, 6 DE MAIG. ARXIU DE TRADICIONS DE L'ALGUER.
- V edició del RECERCAT. Jornada de Cultura i Recerca Local dels Territoris de Parla Catalana FIGUERES, 16 I 17 DE MAIG. INSTITUT RAMON MUNTANER.
- Descobrir els pobles laietans. Visita guiada al jaciment de Ca n'Oliver i joc de comunicació amb miralls Cerdanyola del Vallès, 17 DE MAIG. COL·LECTIU DE RECERQUES ARQUEOLÒGIQUES DE CERDANYOLA (CRAC).

■ Itinerari. Montjuïc: història i memòria jueves BARCELONA, 31 DE MAIG. CENTRE D'ESTUDIS ZAKHOR.

■ Puja al Baix. Itinerari de les batalles del Bruc EL BRUC, 6 DE JUNY. CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS DEL BAIX LLOBREGAT.

■ De com era la vida el segle III a.C. Visites teatralitzades CERDANYOLA DEL VALLÈS, 7 DE JUNY. COL·LECTIU DE RECERQUES ARQUEOLÒGIQUES DE CERDANYOLA (CRAC).

■ II Trobada de Centres d'Estudis de les Comarques de Lleida MOLLERUSSA, 13 DE JUNY. CCEPC, IRM I CENTRES D'ESTUDIS DE LES COMARQUES DE LLEIDA.

■ Col·loqui. Del tractat del Pirineus [1659] a l'Europa del segle XXI: un model en construcció? PERPINYÀ I BARCELONA, DEL 17 AL 20 DE JUNY. ASSOCIACIÓ MIRMANDA.

■ II Jornades de Memòria Oral a Arnes. El pas dels soldats: moments viscuts els dies precedents a la batalla de l'Ebre ARNES, 27 DE JUNY. ASS. CULTURAL D'ARNES LA BRESCA I ASS. NO JUBILEM LA MEMÒRIA.

2 Noticiari

Els dies 17 i 18 d'abril de 2009 tindrà lloc al Museu d'Art Modern de Tarragona la segona edició de les Jornades Els Jocs en la Història, amb el títol Espais de jocs: patrimoni, turisme i festa. El programa general preveu quatre jornades (les actes de la primera es presentaran en aquesta edició) i un congrés final. Les jornades s'emmarquen dins la col·laboració entre l'Observatori del Patrimoni Etnològic de Catalunya del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana i l'Institut Ramon Muntaner, que té com a objectiu potenciar i reco-

llir la recerca sobre patrimoni etnològic que generen els centres i instituts d'estudis. Les jornades serveixen per compartir experiències però sobretot per conèixer els estudis sobre jocs tradicionals que s'estan fent als territoris de parla catalana des de diferents perspectives. La Diputació de Tarragona participa en l'organització. Els dies 16 i 17 de maig de 2009 se celebrarà a Figueres la cinquena edició de RECERCAT. Jornada de Cultura i Recerca Local dels Territoris de Parla Catalana. Enguany es manté el format per àmbits territorials del 2008 i la lli-

breria en l'espai de la fira, amb la novetat que s'amplia al matí del diumenge. Com cada any, hi haurà conferències, exposicions i premis de reconeixement. RECERCAT s'ha convertit en la diada de referència de la recerca local i comarcal dels territoris de parla catalana i és oberta a totes aquelles persones interessades a conèixer els treballs de recerca i divulgació sobre història, patrimoni, etnologia i memòria històrica, entre altres, fets des dels centres i instituts d'estudis locals i comarcals. Per a més informació: www.irmu.org.

1
2
5
8
11
12
14
16

SUPLEMENT GRATUÏT DE LA REVISTA LAVENÇ núm. 345

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana

Patronat format per:
CCEPC
www.ccepc.org

Generalitat de Catalunya

Amb el suport de:
Diputació de Girona

Diputació de Barcelona
Xarxa de municipis

Diputació de Lleida

INSTITUT D'ESTUDIS BERDENCS

DIPUTACIÓ DE TARRAGONA

FUNDACIÓ JOSEP IRLA